ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2021:03

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Fiber i Grensholm
– genom en boplats och Ströja, Stubbetorps bytomter

L2011:714, L2008:4393, L2010:8472
Fröjerum 1:4, Grensholm 2:1
Vånga och Kimstad socken
Norrköpings kommun
Östergötland

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Östergötlands län med platsen för schaktningsövervakningen markerad i rött.

© 2020 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2021:03

Författare	Johnny Rönngren
Kvalitetsgranskning	Erica Strengbom
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Schaktning vid schakt 4 med Ströja bytomt i bakgrunden.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD–Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2021:03

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Fiber i Grensholm
– genom en boplats och Ströja, Stubbetorps bytomter

L2011:714, L2008:4393, L2010:8472
Fröjerum 1:4, Grensholm 2:1

Vånga och Kimstad socken

Norrköpings kommun

Östergötland

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-15447-2019

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Östergötland
Kommun	Norrköping
Landskap	Östergötland
Socken	Vånga
Fastigheter	Fröjerum 1:4, Grensholm 2:1

Fornlämningsnummer	L2011:714, L2008:4393, L2010:8472
Lämningstyp	Bytomt, boplats
Datering	Stenålder, nyare tid

Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2020-05-12
Länsstyrelsens diarienummer	431-15447-2019
Uppdragsnummer i Fornreg	202000722
Arkeologgruppens projektnummer	P20039

Projektledare	Johnny Rönngren
Fältpersonal	Helmut Bergold, Johnny Rönngren

Undersökningstid	september, oktober 2020
Undersökt yta	90 kvadratmeter
Inmätningsteknik	Hand-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd påträffades.

Innehållsförteckning

Sammanfattning 5
Inledning 5
Bakgrund och kulturmiljö 7
Syfte och målgrupper 13
Metod och genomförande 13
Resultat 14
Boplats – L2011:714 14
Ströja Bytomt – L2020:8472 16
Stubbetorps bytomt – L2008:4393 19
Tolkning och revidering i KMR 22
Utvärdering av resultaten
i förhållande till undersökningsplanen 22
Referenser 24
Bilagor 25
Bilaga 1. Schakttabell 25
Bilaga 2. Anläggningstabell 25

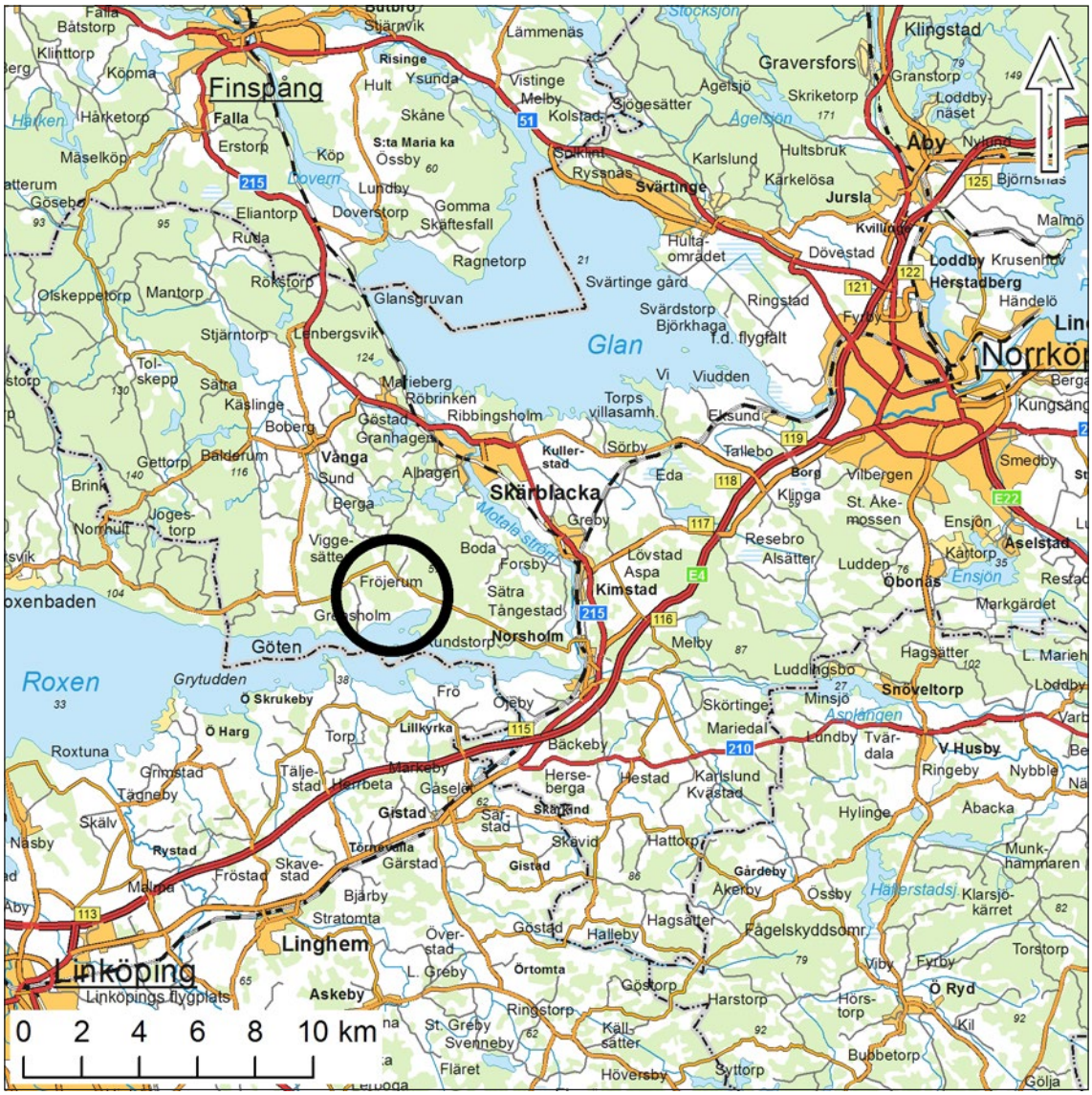

Figur 1. Undersökningen av de två bytomterna i Grensholm och boplatsen i Fröjerum är belägen omkring 20 kilometer sydväst om Norrköping. Platsen för undersökningen markerad med svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

I samband med markarbete för fiber inom slottet Grensholms ägor och i Fröjerum i Vånga socken i Norrköpings kommun utförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk schaktningsövervakning inom två bytomter och en boplats. Sammanlagt grävdes 5 schakt om 90 kvadratmeter. Arkeologiska lämningar påträffades enbart i Stubbetorps bytomt där del av en husgrund, synlig i karta från år 1744 påträffades. Vidare schaktning genom husgrunden undveks och schaktet grävdes förbi husgrunden varför endast en sträcka om 2 meter av husgrundens västra syllvägg var synlig i schaktet. I resterande berörda lämningar påträffades inga arkeologiska anläggningar.

Inledning

Då Nodra AB skulle utföra markarbeten, i form av fibergrävning i Vånga socken kom tre lämningar i form av två bytomter (L2010:8472, L2008:4393) och en boplats (L2011:714) att beröras. Länsstyrelsen i Östergötland gav i uppdrag åt Arkeologgruppen AB att utföra en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i samband med att markarbete inom lämningarna genomfördes. Beslut i ärendet fattades den 12 maj 2020 av Länsstyrelsen i Östergötlands län. Nodra AB bekostade arbetet som utfördes under två dagar i september och oktober 2020.

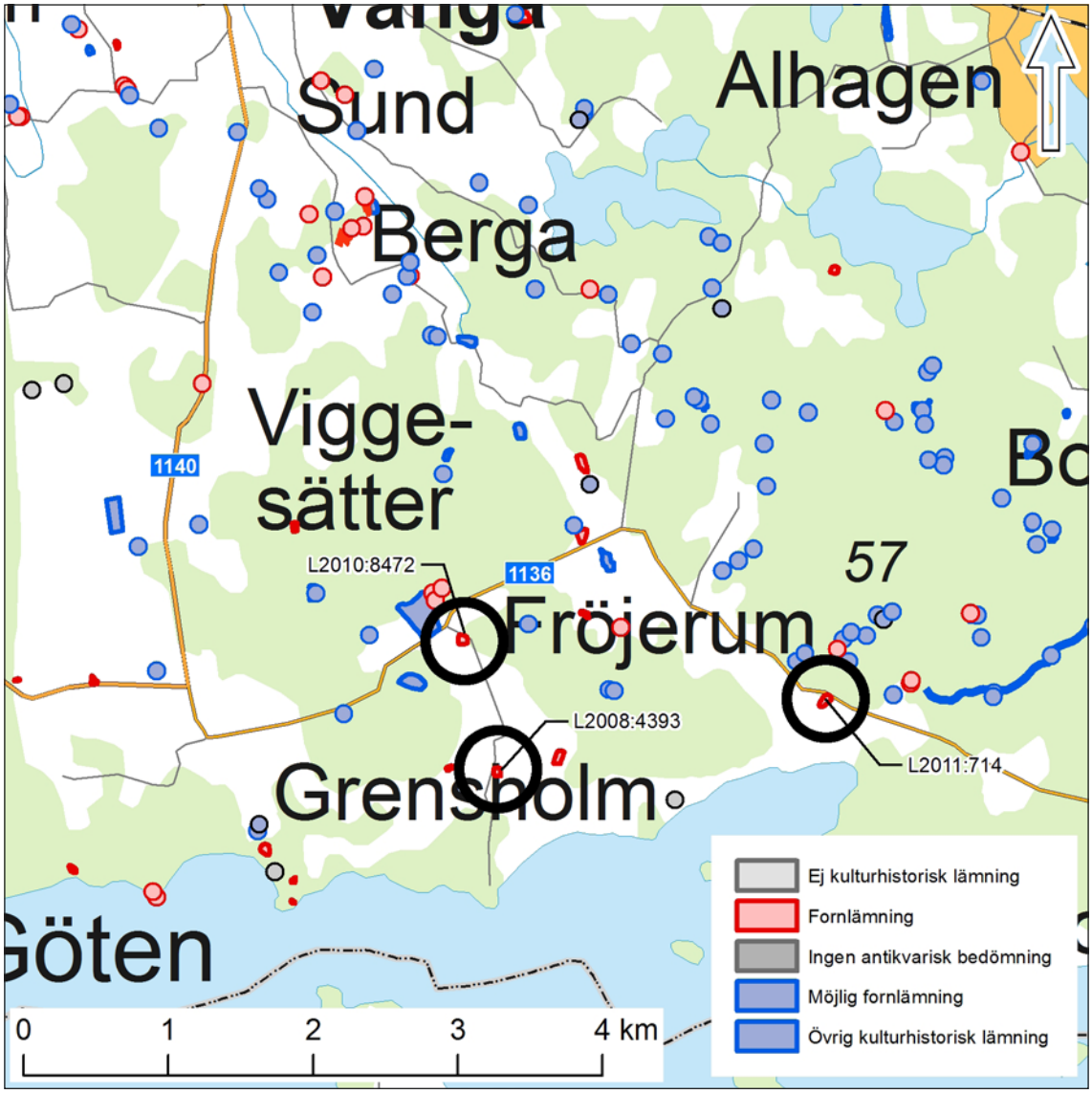

Figur 2. Översiktskarta över de tre platserna, markerade med svart cirkel, som undersöktes i samband med markarbete för fiber. De två bytomterna är belägna i väster och boplatsen i öster. Skala 1:50 000.

Bakgrund och kulturmiljö

Grensholm slott är beläget i södra delen av Vånga socken, vid norra stranden av sjön Roxen, omkring 20 kilometer sydväst om Norrköping. Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes sannolikt under sent 1600-tal i karolinsk stil och omges av ett flertal ekonomibyggnader från 1700- och 1800-talet (www.grensholm.se). Namnet Grensholm härrör från tiden då släkten Gren ägde godset.

Slottets historia och verksamhet återspeglas i hög grad i den omgivande fornlämningsmiljön som utgörs av herresätets underlydande torp och bytomter som i sin tur präglat närområdet genom uppodling. Spår av platsens äldre historia finns i form av stensättningar som påträffas främst vid höjderna närmast stranden. Vid strandområdet förekommer även en fornborg (L2010:8767) och en medeltida borgruin (Åls borgruin L2010:8327).

De två bytomterna som kom att beröras av schaktarbete utgörs av Ströja (L2010:8472) och Stubbetorp (L2008:4393), vilka båda låg omkring 2 kilometer öster om herresätet. Bytomterna har legat under godsets ägo och de boende har varit landbor. Idag är de båda byarna övergivna.

Ströja bytomt (L2010:8472) är 65×65 meter stor (N–S) och inom områdets norra del förekommer ett flertal rester av husgrunder i form av kallmurade stensyllar. Terrängen är mycket kuperad då byn är uppförd på en stenbunden förhöjning där berg går i dagen i områdets mellersta och södra delar. Byns norra del, där huvuddelen av husgrunderna påträffas, utgörs av en stenbunden svag slänt som sluttar ned i norr och i väster. Enligt den tillhörande karttexten i en historisk karta från år 1744 beboddes byn av två åbor med ”mangårdstomt på en någorlunda slänt plan” (LMS 1744:D131-18:1). I kartan ses byns bebyggelse bestå av sammanlagt sex byggnader, varav fem byggnader är sammanlänkade med varandra i kortsidorna med två vinklar. I den senare häradsekonomiska kartan från åren 1867–77 har de fem sammanlänkade byggnaderna försvunnit och en samling byggnader ses istället sydväst om dem, i fornlämningsområdets västra del (RAK 1867-77:J112-55-19). Ännu vid tillfället för den ekonomiska kartan år 1948 fanns bebyggelse i Ströja (RAK 1948:J133-8G8a49). Enligt 1979 års ekonomiska karta har dock byn övergivits (RAK 1978:J133-8G8a81).

Stubbetorps bytomt (L2008:4393) är 55×45 meter stor (N–S), belägen på en höjd där västra halvan, av fornlämningsområdet, utgörs av en plan yta med östra halvan i östsluttning. Den plana ytan var vid tillfället för fältarbetet, beväxt med midjehög växtlighet i form av brännässlor och högt gräs, vilket försvårade möjligheten att identifiera husgrunder. I Kulturmiljöregistret (fortsatt förkortat KMR) redovisas enbart att en 7 meter lång sylsstensrad är synlig. Emellertid påträffades en källare i östsluttningen i områdets östra del invid åkermarken, där källaren var omgiven av körsbärsträd. I kartan från år 1744 ses byn utgöras av sex byggnader där fyra byggnader är sammanlänkade med varandra i kortsidorna i nordvästlig-sydöstlig riktning och ytterligare två byggnader ses 20 meter öster om dem med en gårdsplan emellan

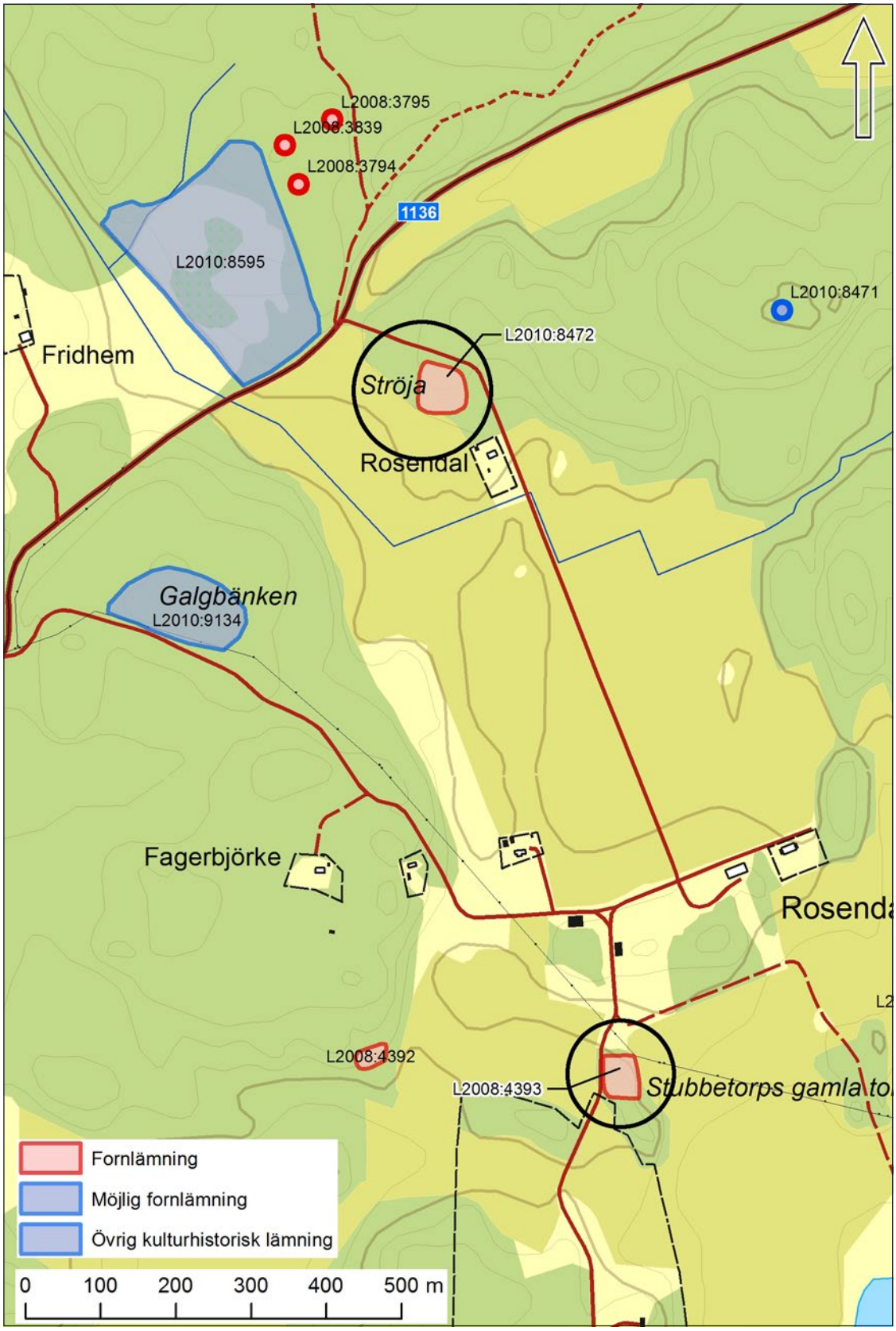

Figur 3. Ströja och Stubbetorps bytomter markerade med svart cirkel. Båda byarna är belägna omkring 2 kilometer öster om Grensholms slott och har ägts av godset. Skala 1:8 000.

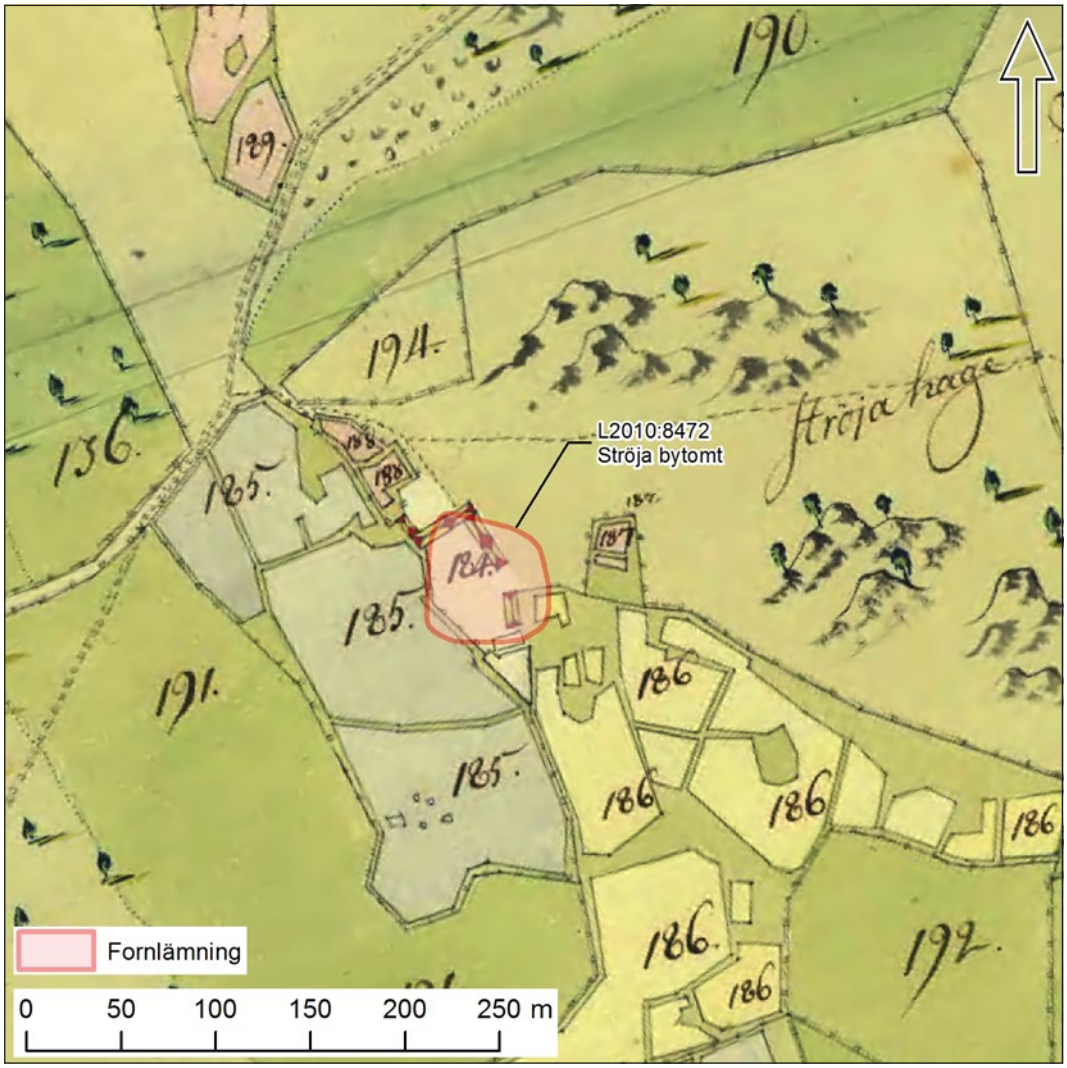

Figur 4. Ströja bytomt enligt karta från år 1744. Byn utgörs av en länga som bestått av fem byggnader i byns norra del med en ensam byggnad i söder. Skala 1:4 000.

(LMS 1744:D131-18:1). Kartbeskrivningen anger att byn bebos av två åbor med ”mangårdstomt på en ojämn stenig bergsbacke”. Bebyggelse på platsen saknas i häradskartan åren 1867–77, vilket innebär att byn övergavs mellan åren 1744 och 1867(RAK 1867-77:J112-55-19).

Figur 5. I häradsekonomiska kartan från åren 1867-77 ses ännu byggnader förekomma inom Ströja. Stubbetorps by i söder var vid denna tid övergiven. Skala 1:4 000.

Boplats L2011:714 i Fröjerum är belägen på nordvästra sidan av en smal höjdrygg som löper mellan en bergskam i nordöst och en mindre höjd i sydöst. Bergsryggen i nordöst löper i nordvästlig–sydöstlig riktning, med de högsta höjderna kring 75 meter över havet. Höjden i sydöst är som högst kring 55 meter över havet med boplatsen vid 35–40 meters höjd över havet.

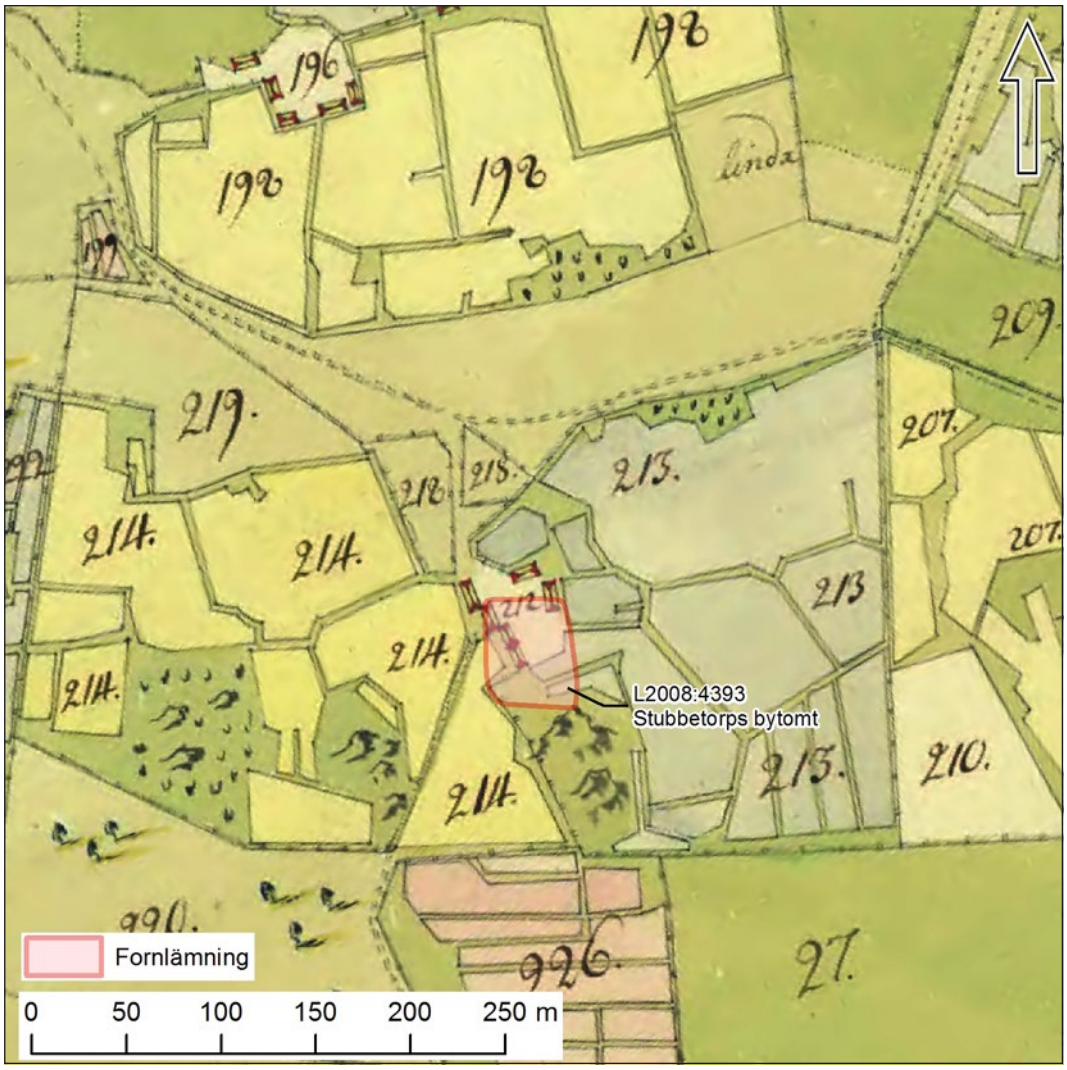

Figur 6. Stubbetorps by enligt karta från år 1744. Byn utgörs av en länga bestående av fyra byggnader i byns västra del med två byggnader i öster, på andra sidan gårdsplanen. Skala 1:4 000.

För omkring 9 000 år sedan blottlades platsen i samband med landhöjningen med resultatet att bergsryggen i nordöst, och senare höjden i sydöst exponerades. Därefter torrlades höjdryggen däremellan, på vilken boplatsen är belägen och den var då således belägen på en landtunga med möjlighet för lä från de omgivande höjderna i nordöst och sydväst.

Numera ligger platsen omkring 280 meter nordöst om strandlinjen men är belägen på sank mark som nyttjas som gräsvall.

År 1994 utfördes en antikvarisk kontroll av boplatsen i samband med nedgrävning av tele-ledning (ÖLM dnr:213/94). På åkerytan påträffades skärvig sten, osäkra avslag av porfyr och kvartsit och vid schaktning av platsen påträffades en kvartsskrapa.

Figur 7. Boplatsen i Fröjerum, belägen på nordvästra sidan av en smal landtunga mellan en bergsrygg i nordöst och en mindre höjd i sydväst. För omkring 9000 år sedan sträckte sig strandlinjen fram till boplatsens västra sida. Skala 1:8 000.

Syfte och målgrupper

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som eventuellt skulle påträffas vid schaktningsövervakningen.

Metod och genomförande

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk schaktningsövervakning längs den berörda ytan för undersökningsområdet där kabeln skulle nedgrävas. Det innebar att en arkeolog övervakade ledningsgrävningen som skedde skiktvis med grävmaskin ner till planerat schaktdjup. Schaktet och eventuella anläggningar handgrävdes och dokumenterades. Uppgrävda jordmassor och anläggningar avsöktes med metalldetektor. Dokumentationen skedde genom digital inmätning och skriftliga beskrivningar; till dem knöts digitala fotografier. Inmätning skedde med handhållen GPS.

I ett första skede grävdes schakt i samtliga berörda lämningar vid ett och samma tillfälle innan arbetet med nedläggande av kabel skulle ske. Schakten lämnades därefter öppna så att entreprenören kunde lägga ned kabel efter egen planering. Därmed kunde schaktning ske vid ett tillfälle istället för vid tre skilda tillfällen.

Emellertid behövde ytterligare grävarbete senare utföras vid Ströja bytomt, L2010:8472 (se schakt 4), varför fältarbetet utfördes under två arbetsdagar.

Resultat

Boplats – L2011:714

Platsen för boplatsen utgörs av åkermark i sydvästsluttning, som är belägen öster om en infartsväg. Marken väster om infartsvägen nyttjas delvis som gräsvall men är mycket låglänt och övergår närmare strandlinjen i sumpmark.

Inom boplatsen grävdes ett schakt (S1) i nordöstlid-sydvästlig riktning i boplatsens nordvästra del. Schaktet var 45 meter långt, 0,4 meter brett och grävdes ned till ett djup om 0,6–0,8 meter.

Överst utgjordes schaktet av ett matjordslager som var 0,5–0,6 meter djupt. Under matjorden utgjordes schaktbotten av grusig morän som vid 35-meters kurvan övergick i blöt siltig postglacial lera.

I vardera schaktände fanns förberedda borrhål där kabeln borrats dels under väg 1136 i norr, dels genom infartsvägen i lämningens västra del. Vidare schaktning skulle senare att komma ske inom fornlämningsområdet väster om vägen, men då marken där utgjordes av låglänt terräng med postglacial lera bedömdes att schaktning kunde utföras utan närvaro av arkeolog.

Figur 8 (till vänster). Schakt 1 inom boplats L2011:714. Schaktet utgjordes överst av matjord följt av grusig morän vid 0,5–0,6 meters djup. Närmare 35-meters kurvan övergick moränen till postglacial lersilt (se skylt i bildens vänstra del). Foto från nordöst.

Figur 9 (nedan). Vy över läget för boplatsen som utgörs av en svag sydvästslänt. Foto från väster.

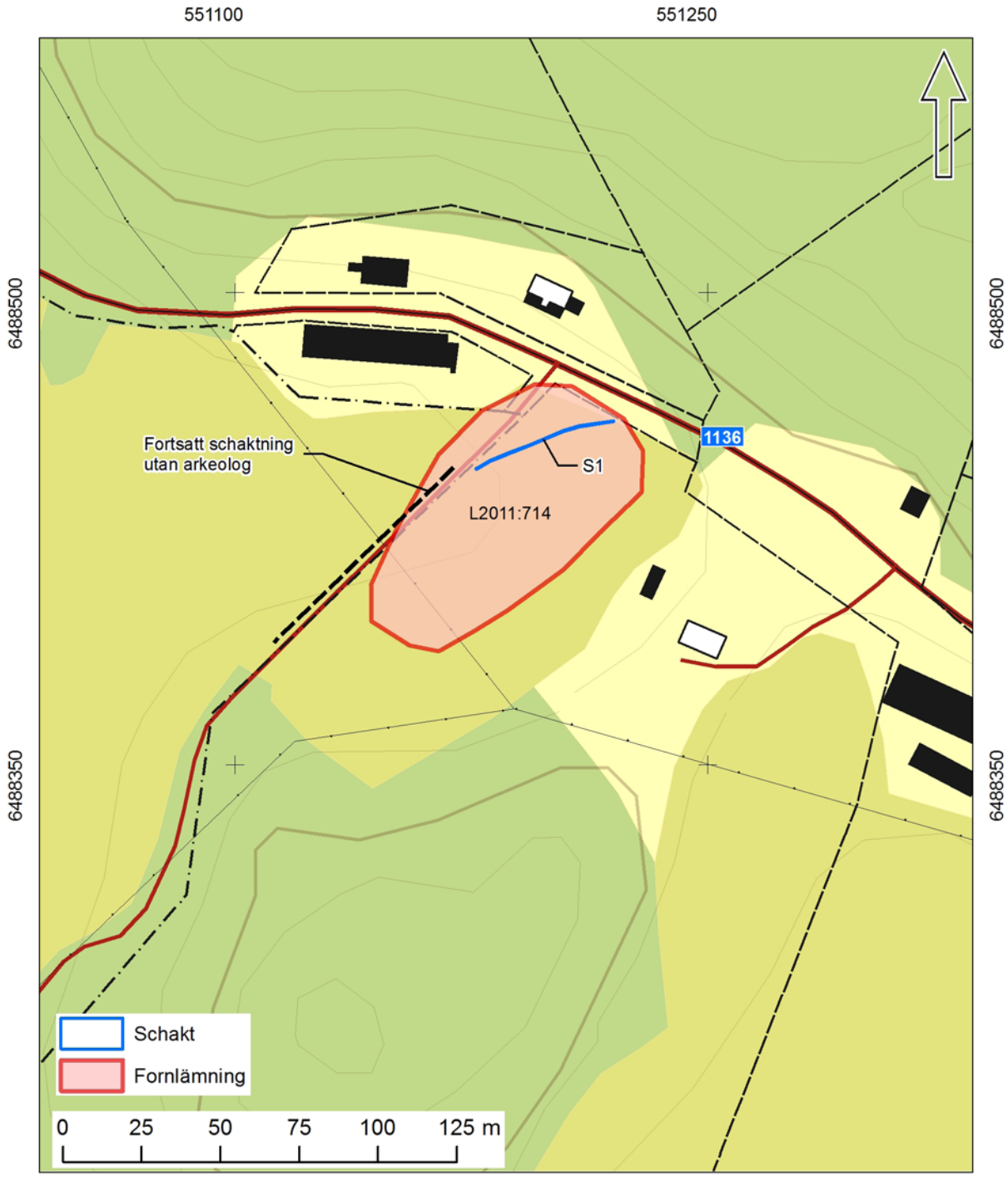

Figur 10. Schaktplan över det schakt som grävdes inom lämningen. Väster om infartsvägen bedömdes schaktning kunna utföras utan närvaro av arkeolog (se streckad linje). Skala 1:2 000.

Figur 11. Två husgrunder i norra delen av Ströja bytomt, belägna i en svag nordvästsluttning. Närmast i bild ses en stenfylld husgrund bestående av stenar med varierande storlek, sannolikt en ekonomibyggnad. I bakgrunden (till höger om trädstammen i bildens vänstra del) ses ytterligare en husgrund bestående av en enkel syllfot. Foto från nordöst.

Ströja Bytomt – L2020:8472

Bytomten är belägen på en stenbunden moränhöjd med berg i dagen i områdets högst belägna delar. Inom fornlämningsområdet växer glesa bestånd av gran och tall med öppna gräsytor däremellan med spridd förekomst av buskar och enar. Vid besiktning av bytomten påträffades ett flertal av de byggnader som är synliga i kartorna från åren 1744 och 1867–77. Främst förekommer husgrunder i områdets norra och västra del. I norr påträffades även husgrunder norr om lämningsområdet. Sammanlagt påträffades ytterligare tre husgrunder, vilka inte heller finns beskrivna i lämningsbeskrivningen i KMR. Husgrunderna skiljde sig även åt där byggnaderna i norr bestod av enskiftade stensyllar, i vissa fall stenfyllda invändigt, med 0,4–0,8 meter stora stenar med oregelbunden form. I västra delen av området påträffades två husgrunder, varav en med spisröse och en källare. De båda husgrunderna utgjordes av huggna eller utvalda naturstenar med flat utsida i två till tre skift. Här kan man påminnas om det historiska kartmaterialet som anger att byns byggnader år 1744 främst förekom i lämningsområdets norra del för att sedan under 1867–77 vara belägna mer centralt och i västra delen av fornlämningsområdet.

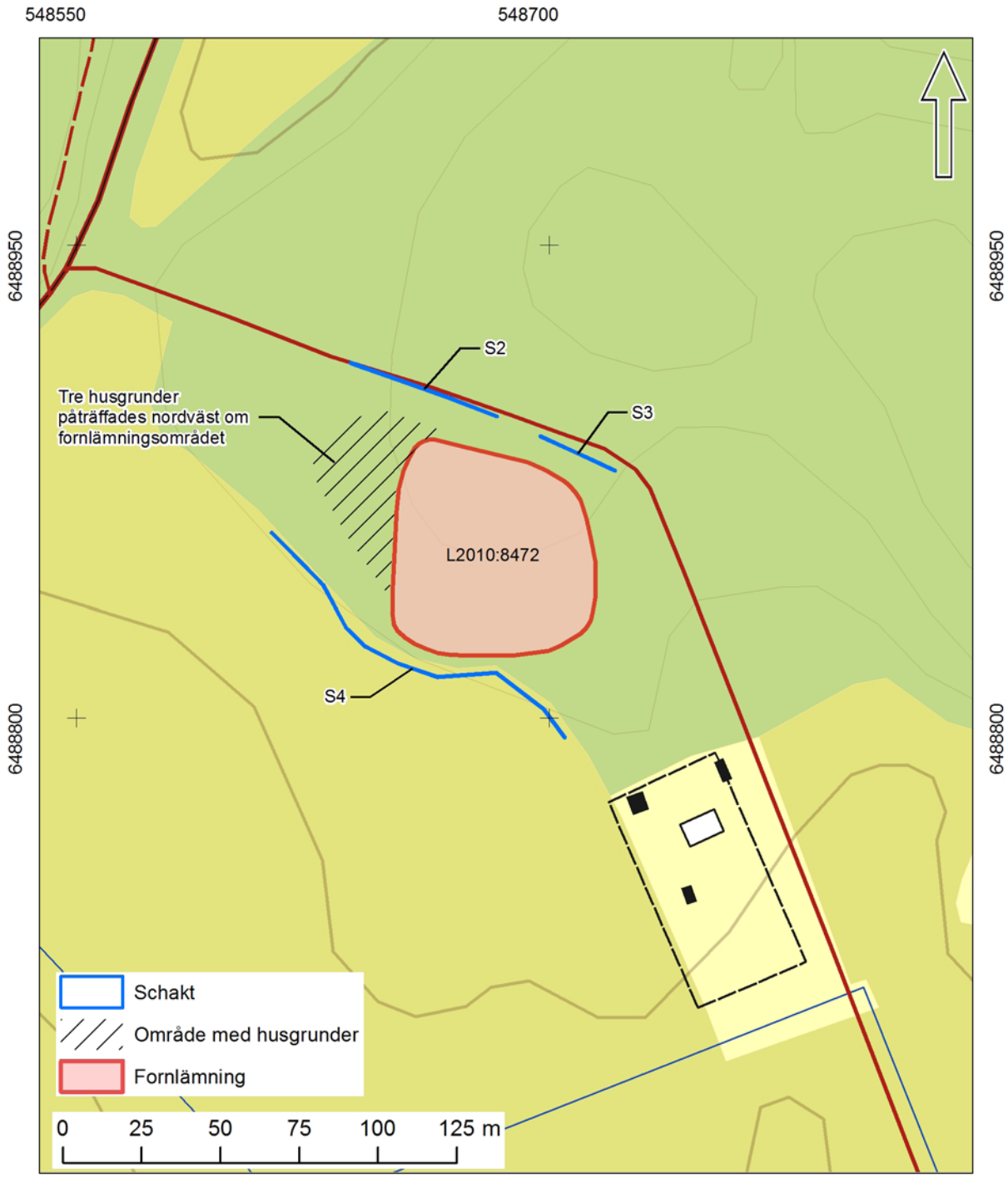

Figur 12. Schaktplan som redovisar de schakt som grävdes invid Ströja bytomt. Här redovisas även området där ytterligare tre husgrunder påträffades. Skala 1:2 000.

Inledningsvis grävdes två schakt (S2, S3) omkring 10 meter norr om fornlämningsområdet, i dikesrenen på södra sidan om en grusväg. Schakt 2 var 40×0,4 meter och grävdes ned till 0,4–0,6 meters djup. Då schaktet grävdes i dikesrenen utgjordes schaktet enbart av stenbunden grusig morän utan någon synlig markhorisont. Moränstenarnas storlek varierade mellan

Figur 13. Husgrund med tillhörande spisröse inom bytomtens västra del, anlagd på ett åskrön. Syllen utgörs av huggen sten i två till tre skift med flat utsida. Foto från sydväst.

0,1–0,3 meter. Schakt 3 var 25 meter långt och grävdes med samma bred och djup som schakt 2. Även här grävdes schaktet i dikesrenen vari enbart stenbunden grusig morän påträffades.

I ett senare skede behövde ytterligare ett kabelschakt grävas söder om bytomten. I bytomtens södra del fanns bland annat en 7×5 meter stor jordkällare nära åkerkanten. Kabelschaktet grävdes längs åkerkanten omkring 5-10 meter från lämningsområdet.

Schakt 4 var 120 meter långt, 0,4 meter brett och 0,7–0,9 meter djupt. Överst utgjordes schaktet av matjord som var 0,4–0,6 meter tjockt följt av grusig morän i schaktbottnen.

Figur 14. Schakt 2 som grävdes i dikesrenen söder om vägen som passerar norr om bytomtens fornlämningsområde. Foto från sydöst.

Figur 15. Schakt 4 som grävdes söder om bytomtens fornlämningsområde.

Figur 16. Del av Stubbetorps bytomt sedd från norr. I bilden ses det nordöstra hörnet av lämningsområdet, beläget öster om vägen. I slänten påträffades del av en husgrund vid schaktning.

Stubbetorps bytomt – L2008:4393

Bytomten är belägen på en moränhöjd med en delvis plan yta i områdets västra del som i öster övergår i en stenig östsluttning. Enstaka träd i form av lövträd och kulturträd såsom körsbär växer inom ytan. Högt gräs och brännässlor täckte stora delar av områdets västra del, vilket försvårade inventering av platsen i syfte att försöka påträffa husgrunder från de byggnader som funnits på platsen enligt 1744 års karta. Emellertid påträffades en 5×3 meter stor jordkällare i områdets nordöstra del som inte fanns beskriven i lämningsbeskrivningen i KMR. Källaren var belägen nära åkerkanten och utgjordes av inrasade stenar 0,3–0,6 meter stora i en 0,6 meter djup grop, omgiven runtom av körsbärsträd.

Figur 17. Sydvästra delen av Stubbetorps bytomt. Området utgjordes till stor del av höga nässelbestånd och hög växtlighet vilket gjorde det svårt att kunna identifiera de byggnader som enligt 1744 års karta skulle finnas här. Foto från söder.

Schakt 5 var 55 meter långt, 0,4 meter brett och 0,3-0,5 meter djupt. Schaktet grävdes öster om vägen som utgjordes av en brant västsluttning. I norra delen av schaktet påträffades del av den västra syllväggen till en husgrund, synlig i karta från år 1744. Vidare schaktning genom husgrundens syll avbröts och fortsatt schaktning återupptogs istället en meter västerut för att undvika att skada husgrunden. Husgrunden framgrävdes och dokumenterades därmed inte i sin helhet utan påträffades enbart längs en sträcka om 2 meter.

Husgrunden utgjordes av två skift med delvis huggna stenar 0,4–0,6 meter breda och 0,2–0,4 meter höga med flat utsida. Den sammanlagda höjden på husgrunden var 0,8 meter.

Resterande schakt utgjordes av mycket finkornig sandig morän som var förhållandevis fri från sten.

Figur 18. I norra änden av schakt 5 påträffades stensyllen hörande till en husgrund, synlig i karta från år 1744. Schaktning avbröts därför och nytt schakt grävdes strax väster om husgrunden. Foto från norr.

Figur 19. Schakt 5 utgjordes av grästorv och finkornig sandig morän. Foto från norr.

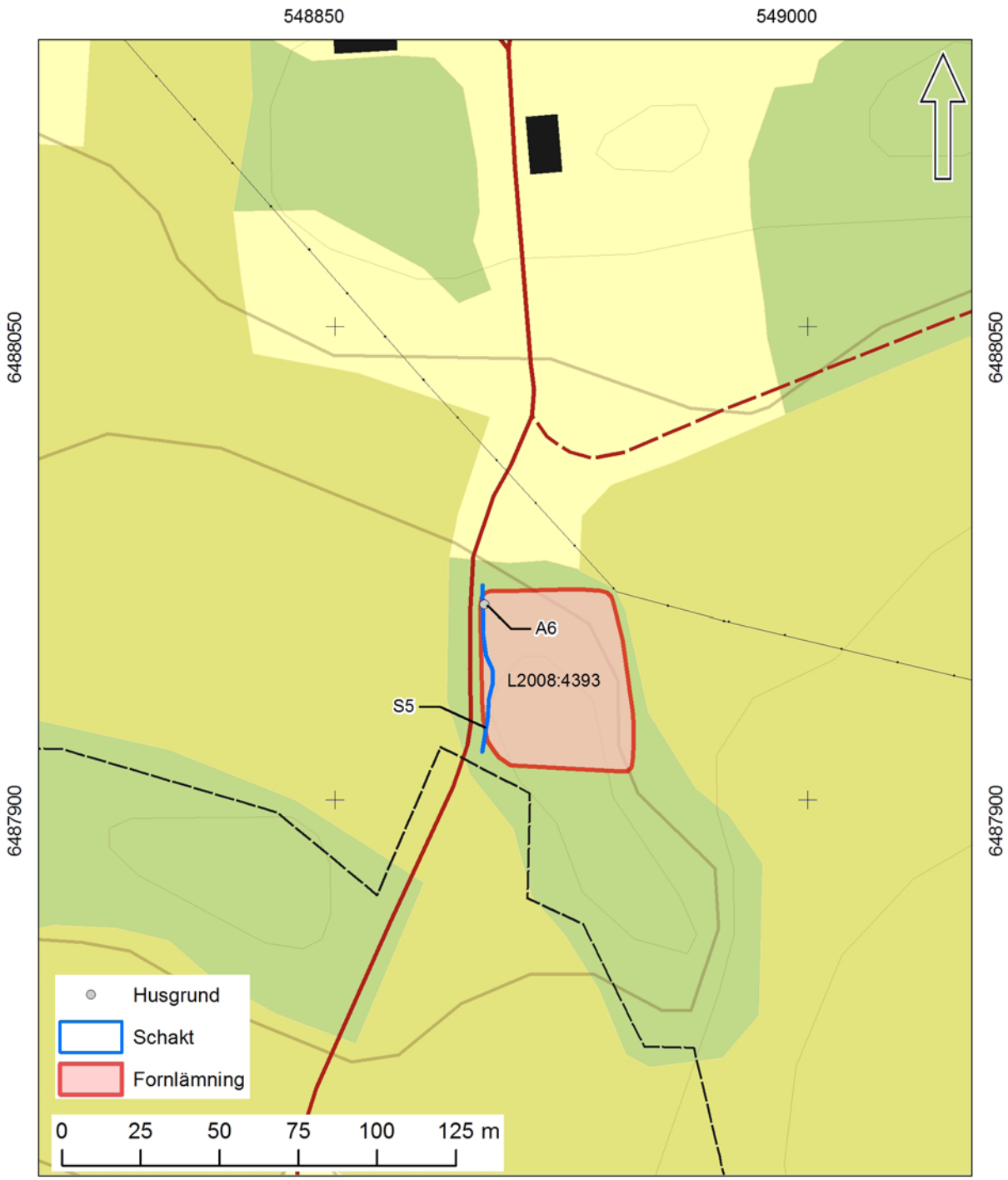

Figur 20. Schaktplan över schakt 5 som grävdes längs bytomtens västra del. I schaktets norra del påträffades del av en husgrund (A6). Skala 1:2 000.

Tolkning och revidering i KMR

Vid schaktarbetet av de undersökta lämningarna skulle i första hand fornlämning undvikas i den mån det var möjligt. Därför undersöktes inte den påträffade husgrunden inom Stubbetorps bytomt (L2008:4393) i sin helhet utan schaktningen avbröts och återupptogs ytterligare en meter ifrån husgrunden för att undvika den. I resterande lämningar påträffades inga arkeologiska lämningar.

Revideringar i KMR har emellertid utförts för Ströja bytomt då ytterligare husgrunder, vilka utifrån kartmaterial bör dateras till 1700-tal, påträffades norr och nordväst om det befintliga lämningsområdet.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som eventuellt skulle påträffas vid schaktningsövervakningen. Vid schaktning inom bytomt L2008:4393 påträffades en husgrund varvid schaktning avbröts och återupptogs på nytt ställe i syfte att undvika fornlämning. I resterande undersökta fornlämningar påträffades inga arkeologiska lämningar. Ytan för bytomt L2010:8472 utökades i norr då ytterligare husgrunder påträffades norr om lämningsområdet.

Inga avsteg från undersökningsplanen gjordes och Arkeologgruppen AB anser sig därmed ha fullgjort uppdraget.

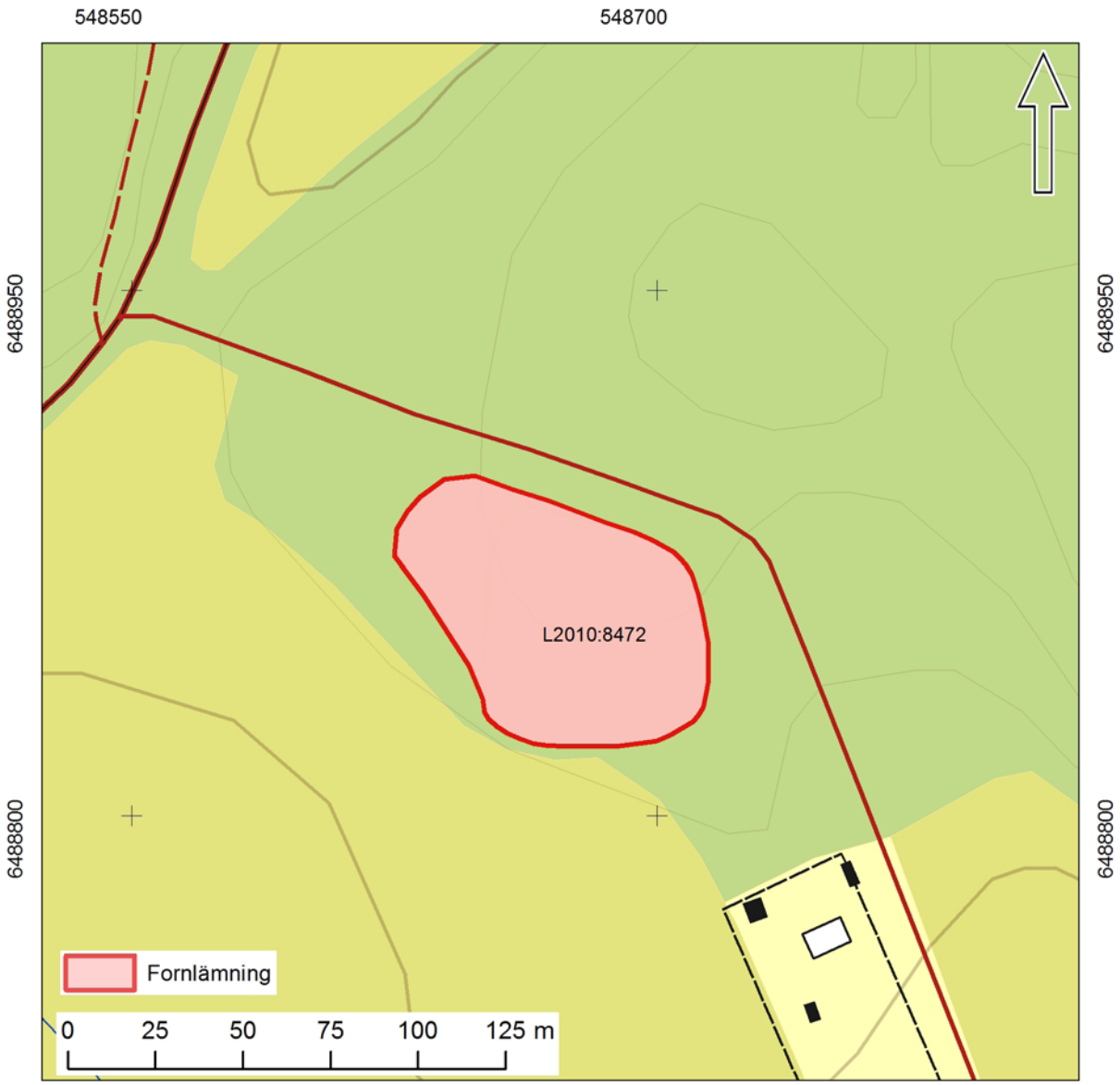

Figur 21. Reviderad yta för fornlämning L2010:8472 som utvidgats då i norr och nordväst då husgrunder påträffades norr om det tidigare lämningsområdet. Skala 1:2 000.

Referenser

Kartor och arkivmaterial

ARKIV

Östergötlands länsmuseums arkiv

Ölm Dnr: 213/94. Anmälan av utförd arkeologisk undersökning, av Hans Persson vid Östergötlands länsmuseum. Länsstyrelse Dnr:220-14045/93.

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Lantmäteristyrelsens arkiv

Ägomätning 1744. Grenholm akt D131-18:1

Rikets allmänna kartverks arkiv

Häradsekonomiska kartan 1867-77. Vånga J112-55-19

Ekonomiska kartan 1948. Horken J133-8G8a49

Ekonomiska kartan 1978. Horken J113-8G8a81

Webbmaterial

www.grensholm.se – 2021-01-12

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
1	45x0,4	0,6-0,8	Överst matjord 0,5-0,6 meter djupt. I schaktbotten var grusig morän i schaktet förutom i schaktets södra del invid 35 meters kurvan där marken övergick i postglacial lersilt.
2	40x0,4	0,4-0,6	Utgjordes av stenbunden grusig morän.
3	25x0,4	0,4-0,6	Utgjordes av stenbunden grusig morän.
4	120x0,4	0,7-0,9	Överst matjord 0,4-0,6 meter djupt, grusig morän i schaktbotten.
5	55x0,4	0,3-0,5	Utgjordes av finkornig sand.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
6	Syll	2x0,2	0,8	En sammanlagd sträcka om 2 meter avtäcktes, synlig i schaktets östra vägg. Husgrunden utgjordes av två skift med kallmurade stenar sammanlagt 0,8 meter höga, stenarna 0,4-0,6 m breda och 0,4 m höga.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2021:03